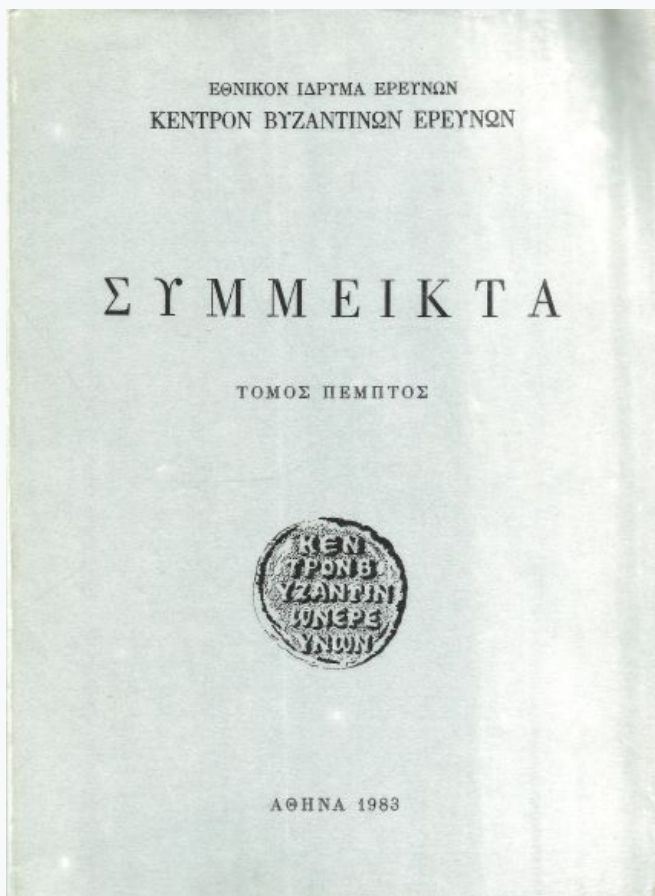


## Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 5



**Οι πρώτες εγκαταστάσεις Βενετών στην Κύπρο**

Ευτυχία ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.690](https://doi.org/10.12681/byzsym.690)

Copyright © 2014, Ευτυχία ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### To cite this article:

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ε. (1983). Οι πρώτες εγκαταστάσεις Βενετών στην Κύπρο. *Byzantina Symmeikta*, 5, 303–332. <https://doi.org/10.12681/byzsym.690>

## ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΒΕΝΕΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Με τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη Β' Κομνηνοῦ (1126), ποὺ διεύρυνε τὰ πρόνομια τῆς Βενετίας στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, οἱ Βενετοὶ ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ προσεγγίζουν μετὰ τὰ πλοῖα τους τὰ λιμάνια τῆς Κύπρου καὶ νὰ ἐμπορεύονται ἐλεύθερα στὸ νησί<sup>1</sup>. Τὸ χρυσόβουλλο ἐπικυρώθηκε εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα (1147) ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸ<sup>2</sup>, καὶ προφανῶς ἀποτελέσει τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴ δημιουργία προοδευτικῶν βενετικῶν ἐμπορικῶν σταθμῶν στὰ λιμάνια τῆς Κύπρου. Πράγματι, ὅταν τὸ 1191 ὁ Ριχάρδος Λεοντόκαρδος μετὰ τοὺς σταυροφόρους ἔφτασε στὸ λιμάνι τῆς Λεμεσοῦ, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Συνεχιστὴ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Τύρου, ἔσπευσαν νὰ τὸν συναντήσουν οἱ Λατῖνοι κάτοικοι τῆς πόλης καὶ νὰ τοῦ ἀναγγείλουν ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε ἐγκαταλείψει τὴ Λεμεσό καὶ ὅτι οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι ποὺ εἶχαν ἀπομείνει μαζί μετὰ τοὺς ἐμπόρους ἦταν πρόθυμοι νὰ τὸν δεχτοῦν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία του<sup>3</sup>. Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἐγκατάστασης στὴ Λεμεσό Λατίνων γενικῶς ἐμπόρων, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται ἡ ἐθνικότητά τους, πρὶν ἀπὸ τὴ λατινικὴ κατάκτηση τοῦ νησιοῦ<sup>4</sup>.

Συγκεκριμέναι εἰδήσεις γιὰ τὶς πρῶτες ἐγκαταστάσεις τῶν Βενετῶν στὴν Κύπρο ἀπὸ τὰ τέλη ἤδη τοῦ 12ου αἰ. σώζονται σὲ ἐγγραφο καταχωρισμένο σὲ κώδικα τῆς Querini Stampalia, τὸ ὁποῖο δημοσίευσε ὁ G. M. Thomas<sup>5</sup> καὶ σὲ πολὺ γενικῆς γραμμῆς παρρούσιασε ὁ W. Heyd<sup>6</sup>.

1. G. L. Fr. Tafel - G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, τόμ. Α', Βιέννη 1856 (ἀνατ. Amsterdam 1964), ἀρ. 51, σελ. 124.

2. Dölger, *Regesten*, τόμ. Β', ἀρ. 1365, σελ. 67.

3. M. L. de Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, τόμ. Β', Παρίσι 1852 (ἀνατ. Ἀμμόχωστος 1970, στὸ ἐξῆς Mas Latrie, *Histoire*), σελ. 4 καὶ G. Hill, *A History of Cyprus*, τόμ. Α', Cambridge 1972, σελ. 378.

4. Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Β', σελ. 4, σημ. 2 καὶ J. Richard, *Le peuplement latin et syrien en Chypre au XIIIe siècle*, BF 7 (1979), σελ. 158.

5. G. M. Thomas, *Ein Bericht über die ältesten Besitzungen der Venezianer auf Cypern*, Sitzungsberichte der Philosophisch-philologischen Classe der K. bayer. Akademie d. Wiss., Μόναχο 1878, 1/2, σελ. 143 - 157.

6. W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*, τόμ. Α', Λιψία 1885/6 (ἀνατ. Amsterdam 1967), σελ. 363 - 4.

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀποτελεῖ μνημόνιο μὲ χαρακτήρα διεκδικητικὸ καί, ὅπως δηλώνει στὴν εἰσαγωγή ὁ ἄγνωστος κατὰ τὰ ἄλλα συντάκτης του, προφανῶς ὅμως Βενετός, Ἰάκωβος de Frairago, ἔγινε γιὰ νὰ θυμίζει στοὺς σύγχρονους του καὶ στοὺς μεταγενέστερους τὰ προνόμια ποὺ ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια οἱ Βενετοὶ εἶχαν στὴν Κύπρο, ἀλλὰ καὶ τὶς κτήσεις τους, τὶς ὁποῖες διεκδικοῦν ὡς πρῶτοι ἰδιοκτῆτες (. . . *et ea omnia que pertinent et pertinere possunt principalibus et specipalibus dominis terre*). Μετὰ τὴν εἰσαγωγή, ὅπου ἀναφέρεται τὸ προνόμιο τῶν Βενετῶν νὰ ἐμπορεύονται μὲ πλήρη ἐλευθερία στὸ νησί, καθὼς καὶ τὸ δικαίωμά τους νὰ ἐκδικάζουν τὶς ὑποθέσεις τους σὲ δικά τους δικαστήρια, ἀκολουθεῖ ἡ καταγραφή τῶν βενετικῶν κτήσεων στὴν πόλη τῆς Λεμεσοῦ καὶ στὴ γύρω τῆς περιοχῆ, ὅπως ἐπίσης στὴ Λευκωσία καὶ τὴν Πάφο.

Ἡ ἀπουσία στὸ ἔγγραφο κάθε στοιχείου διαφωτιστικοῦ τόσο γιὰ τὴν προέλευσή του ἀπὸ μία ἐπίσημη ἀρχὴ ὅσο καὶ γιὰ τὸν προορισμὸ του εἶναι σημεῖα ποὺ ἐπιχειροῦμε νὰ ἐρμηνεύσουμε παρακάτω.

#### Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η

Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ περιέχει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, ἡ καταγραφή τῶν βενετικῶν κτήσεων πρέπει νὰ εἶχε γίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ κονόσταυλου Βαλιανοῦ Ἰβελίνου τὸ 1247<sup>1</sup>, ἀφοῦ ὁ ἄρχοντας αὐτὸς τῆς Βηρυττοῦ ἀναφέρεται δύο φορές (παρ. 73, 105) ὡς κάτοχος γῆς στὴν περιοχῆ Λεμεσοῦ. Ὁ Βαλιανὸς Ἰβελίνος, γιὸς τοῦ Ἰωάννη Ἰβελίνου καὶ διάδοχός του στὸ ἀξίωμα τοῦ κονόσταυλου στὴν Κύπρο<sup>2</sup>, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά τὸ 1233 νὰ ὑπογράφει ὡς μάρτυρας ἔγγραφα<sup>3</sup>. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὡς πρωτότοκος γιὸς τοῦ κονόσταυλου τῆς Κύπρου εἶχε γῆ στὴν κατοχῆ του, εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ἀπέκτησε γῆ λίγο πρὶν τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του τὸ 1236, ὅταν ἐκεῖνος μοίρασε ὅλα του τὰ φέουδα στοὺς γιούς του<sup>4</sup>. Ἔτσι ἡ καταγραφή τοῦ Frairago πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μεταξὺ τοῦ 1236 καὶ τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1247, ποὺ εἶναι ἡ ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Βαλιανοῦ Ἰβελίνου<sup>5</sup>.

#### Δ ι ά τ α ξ η καὶ Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο

Ἡ καταγραφή ἀποτελεῖται ἀπὸ 108 παραγράφους. Σὲ κάθε παράγραφο σημειώνεται τὸ εἶδος τῆς ἰδιοκτησίας (ἐκκλησία, σπίτι, κῆπος, χωριὸ κλπ.)

1. Hill, *History*, τόμ. Β', σελ. 139.

2. Hill, *History*, τόμ. Β', σελ. 130.

3. J. L. La Monte, *A Register of the Cartulary of the Cathedral of Sancta Sophia of Nicosia*, Byzantion 5(1929 - 1930), σελ. 493.

4. Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Α', σελ. 312.

5. Πρβλ. Thomas, *Bericht*, σελ. 145 καὶ Παράλιος κυπριακὸς χῶρος, Ἐποδελτίωση πηγῶν καὶ καταγραφή μνημείων (μέσα 11ου - τέλη 13ου αἰ.), Ε.Ι.Ε., Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1982, (στὸ ἐξῆς ΚΒΕ Παράλιος κυπριακὸς χῶρος) ἀρ. 318.

τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἰδιοκτῆτη τῆς ποῦ ἦταν Βενετὸς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ νέου σύγχρονου μὲ τὴν καταγραφή ἰδιοκτῆτη. Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἀναφέρεται ὁ τρόπος ἀπόκτησης τοῦ ἀκινήτου ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς (*patrimonio, matrimonio, pro denaro ab uxore sue, proprio concosto* κλπ.) καὶ σπανιότερα ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο πέρασε στοὺς νέους ἰδιοκτῆτες (*rex accepit et dedit militi cuidam, per vim*). Βλ. τοὺς ἀναλυτικὸς πίνακες σελ. 324 - 332.

Στὶς παραγράφους ἀρ. 2 - 30 καταγράφονται οἱ βενετικὲς ἰδιοκτησίες στὸ δυτικὸ τμήμα (*in parte occidente*) τῆς Λεμεσοῦ, ἐνῶ στὶς παραγράφους ἀρ. 30 - 60 οἱ κτήσεις τῶν Βενετῶν στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς πόλης (*in parte oriente*). Σὲ πολλὰ παραγράφους γίνεται προσπάθεια νὰ προσδιοριστεῖ ἀκριβέστερα ἡ θέση τοῦ ἀκινήτου μέσα στὸ χῶρο καὶ σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα ἀκίνητα μὲ ἐκφράσεις ὅπως *in platea, iusta mare, supra dictam ecclesiam, iusta dictas stationes et nominatas suprasriptas, iusta Dominicum Constantinum* κ.ἄ. Οἱ ἐνδείξεις αὐτὲς μᾶς πείθουν ὅτι ὁ συντάκτης τῆς καταγραφῆς βασιίζεται σὲ ἀκριβῆ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἴτε γνωρίζει ὁ ἴδιος ἀπὸ προσωπικὴ σχέση μὲ τὸ χῶρο τῆς Λεμεσοῦ εἴτε τοῦ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὰ εἶναι ἀποσπασματικὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ καταστρώσουμε ἓνα τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς περιοχῆς ἔστω ὑποτυπῶδες. Ἡ ἀποσπασματικότητα ὀφείλεται πάντως καὶ στὸ γεγονός ὅτι ἡ καταγραφή δὲν ἀναφέρει ὅλες τὶς βενετικὲς ἰδιοκτησίες τῆς Λεμεσοῦ, ἀλλὰ μόνο αὐτὲς ποὺ εἶχαν περιέλθει στὴν κυριότητα ἄλλων.

Ὅπως δὴποτε μαθαίνουμε ὅτι στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Λεμεσοῦ ἦταν κτισμένη ἀπὸ Βενετοὺς ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ὅτι ἡ ἀρκετὰ σημαντικὴ περιουσία τῆς σὲ σπίτια καὶ μαγαζιά ἦταν ἐντοπισμένη στὴν πλατεία ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὴ θάλασσα. Συγκεντρωμένη γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία καὶ τὴν ἐκκλησία φαίνεται ὅτι ἦταν καὶ ἡ ὑπόλοιπη περιουσία τοῦ Ἁγίου Μάρκου: ἓνας κῆπος μὲ ἐτήσιο εἰσόδημα 50 νομισμάτων καὶ ἄλλα σπίτια ποὺ ἡ ἐκκλησία ἐκμεταλλεῦόταν, ἐπιχορηγώντας ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους τὸ φτωχοκομεῖο τὸ βαπτιστήριο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τὸ ἀρχidiaκονικὸ καὶ ἄλλα σπίτια ποὺ ἀνῆκαν στοὺς Βενετοὺς ἀργυραμοιβούς· σπίτια καὶ ἄλλες ἰδιοκτησίες σὲ ἓνα χέρσο κομμάτι γῆς, τὸ ὁποῖο, ὁ ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ, ὅταν πέρασε στὴν κυριότητα τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς, τὸ μετέτρεψε σὲ καλλιεργήσιμη γῆ ποὺ παρήγε σιτάρι.

Στὴ δυτικὴ Λεμεσοῦ Βενετοὶ εἶχαν κτίσει τὶς ἐκκλησίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καθὼς καὶ τὸ κτηριακὸ συγκρότημα, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Ναῖτες ἱππότες, μετὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ τάγματος στὴν Κύπρο. Ἐπίσης εἶχαν τὴ γῆ ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Στὴν ἀρχὴ τῆς παραγράφου ἀρ. 8 ἀναγγέλλεται ἡ καταγραφή ἀκινήτων ποὺ ἦταν συγκεντρωμένα στὴ διαχωρισμένη ἀπὸ τὴν ἄλλη πόλη βενετικὴ συνοικία τῆς Λεμεσοῦ. Ἐνῶ ὅμως περιμένουμε νὰ δοῦμε μὲ λεπτομέρειες τὴν περι-

γραφή τῆς συνοικίας αὐτῆς, ἓνα κενὸ<sup>1</sup> μεταξύ τῶν παραγράφων ἀρ. 8 καὶ 9, τὸ ὁποῖο ἴσως ὀφείλεται σὲ παράλειψη τοῦ ἀντιγραφέα, ἐπαναφέρει τὸ κέντρο βάρους τῆς καταγραφῆς στοὺς ἀρχικούς ἄξονες ποὺ ἔχει ὀρίσει νὰ ἀναπτυχθεῖ, δηλαδή τὸ δυτικὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς πόλης.

Τέλος, στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Λεμεσοῦ οἱ Βενετοὶ εἶχαν ἀκόμη πολλὲς *curie* καὶ *possessiones*, σπίτια ποὺ ὁ βασιλιάς εἶχε μετατρέψει σὲ *fontego*, πολυόροφη οἰκία ποὺ περιλάμβανε δώδεκα κατοικίες, κήπους μὲ διάφορες καλλιέργειες καὶ τρία μαγαζιά στὴν πλατεία, ποὺ ἔδιναν ἐτήσιο εἰσόδημα στοὺς νέους κατόχους 200 νομίσματα.

Στὴν ἀνατολικὴ Λεμεσό (ἀρ. 30 - 60) οἱ Βενετοὶ εἶχαν ἐπίσης πολλὰ σπίτια. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ συνδύαζαν τὶς λειτουργίες μαγαζιοῦ καὶ σπιτιοῦ συγχρόνως. Δὲν μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν βενετικῶν σπιτιῶν ποὺ εἶχαν χαθεῖ, γιατί σπανιότατα ὑπάρχει ἀντιστοιχία ἀριθμοῦ στὴ λέξη *domos*. Ἀντίθετα, ἡ καταγραφὴ ἀριθμεῖ πάντοτε τὶς *stationes* μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γνωρίζουμε ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶχαν 21 μαγαζιά στὴν ἀνατολικὴ Λεμεσό καὶ 40 συνολικὰ σὲ ὅλη τὴν πόλη, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ εἶχε τὸ *fontego*.

Στὸ τμήμα αὐτὸ τῆς πόλης τοὺς ἀνῆκε ἡ γῆ ὅπου ὁ βασιλιάς εἶχε ἐγκαταστήσει φούρνο, ἄλλα δύο κομμάτια γῆς ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα εἶχε μετατραπεῖ σὲ κῆπο, ἄλλος κῆπος μὲ ἐτήσιο εἰσόδημα 100 νομισμάτων, τμήμα ἄλλου κήπου, ὅπου ἦταν τὸ νεκροταφεῖο καὶ τὰ λουτρά τὰ ὁποῖα ἔδιναν εἰσόδημα 1000 νομίσματα τὸ χρόνο. Ἐπίσης ὁ χῶρος ὅπου συναλλάσσονταν οἱ ἀργυραμοιβοί, ὁ χῶρος ὅπου ὑπῆρχαν ἐργαστήρια καὶ τὸ οἶκημα ποὺ στέγαζε τὸ θησαυροφυλάκειο τῆς ἐπισκοπῆς.

Στὶς ἐπόμενες παραγράφους ἀρ. 60 - 89 καταγράφονται οἱ βενετικὲς ἰδιοκτησίες ἔξω ἀπὸ τὴ Λεμεσό στὴν περιοχὴ ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴ σημερινὴ περίπου ἐπαρχία Λεμεσοῦ. Ἐκεῖ οἱ Βενετοὶ εἶχαν εἴτε ὀλόκληρα χωριά (*casali*) εἴτε ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν καλλιεργειῶν (*pastria*) μέσα ἢ κοντὰ σὲ χωριά: τὸ Μοναγρούλλι, τὸν Πύργο, τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κοντὰ στὰ Λεύκαρα, τὸν Ἀκρούντα, σπίτια, χωράφια, κήπους καὶ δύο μύλους στὴ Γερμασσόγια, τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ στὴν περιοχὴ Μεσοκῆπι, ἀγροτικὴ ἐγκατάσταση στὸν Λουβαρά, δύο ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις στὰ Πολεμίδια, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Ἀγροῦ, τὴν Ἁγία Κορώνα, ἀγροτικὴ ἐγκατάσταση κοντὰ στὸ Φασούρι, τὸ Τρακῶνι μὲ τέσσερις ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις στὴν περιοχὴ του, τὸν Ἅγιο Ἡρακλείδη (;) καὶ τὸν Ἅγιο Ἀκίνδυνο.

Στὶς παραγράφους ἀρ. 88 - 99 καταγράφονται οἱ βενετικὲς ἰδιοκτησίες τῆς Λευκωσίας, ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὸ σπίτι

1. Στὴν παράγραφο 9 ὁ Βενετὸς Docherius θεωρεῖται γνωστός (*dicto Docheri*), ἐνῶ δὲν ἔχει προαναφερθεῖ.

πού κατοικοῦσε ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου, ἕνα παλάτι μὲ αὐλὴ καὶ μερικὰ ἀκόμη σπίτια μέσα στὴν πόλη, οἱ Βενετοὶ εἶχαν καὶ ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις στὰ χωριά Ἀγλαντσιὰ καὶ Μεσοκλήσι τῆς περιοχῆς Κυθραίας.

Στὶς παραγράφους ἀρ. 99 - 100 καταγράφονται οἱ βενετικὲς ἰδιοκτησίες στὴν πόλη τῆς Πάφου, ὅπου οἱ Βενετοὶ εἶχαν τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ σπίτια. Ἀκολουθοῦν (ἀρ. 101 - 108) ὡς ἰδιοκτησίες τῆς περιοχῆς Πάφου οἱ ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις πού οἱ Βενετοὶ εἶχαν στὰ χωριά Σιλλίκου, Λιμνάτης, Τριμικλίνη τῆς περιοχῆς Κοιλανιοῦ, γνωστῆς γιὰ τὶς ἀμπελοκαλλιέργειες, στὸ χωριὸ Μαλλιά καὶ τέλος στὰ Πελένδρια στοὺς πρόποδες τοῦ Τρόδος.

Ὅλες αὐτὲς οἱ τοποθεσίες ἀνήκουν στὴ σημερινὴ ἐπαρχία Λεμεσοῦ καὶ πολὺ δύσκολα ἐντάσσονται στὴν περιοχὴ Πάφου. Εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται γιὰ ἀταξία στὸ κείμενο ἢ ὁποία δικαιολογεῖται ἔμμεσα στὴν παράγραφο ἀρ. 102, ὅπου ὁ συντάκτης δηλώνει ὅτι οἱ βενετικὲς ἰδιοκτησίες στὴν Κύπρο εἶναι πολὺ περισσότερες, ἀλλὰ δὲν τὶς ἀναφέρει ὅλες, γιὰτὶ γράφει ἀπὸ μνήμης.

#### Π ρ ο ἔ λ ε υ σ η κ αὶ π ρ ο ο ρ ι σ μ ὸ ς

Ἐνδιαφερόμενοι γιὰ τὴ σύνταξη τῆς καταγραφῆς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ οἱ Βενετοί· εἴτε οἱ ἴδιοι πού ἐπώνυμα ἀναφέρονται ὡς πρῶτοι ἰδιοκτῆτες εἴτε οἱ ἀπόγονοί τους.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ κύρια συγκέντρωση τοῦ βενετικοῦ πληθυσμοῦ ἦταν στὴ Λεμεσό καὶ κατὰ δεύτερο λόγο στὴ Λευκωσία. Στὶς δύο αὐτὲς πόλεις, ἄλλωστε, τοποθετεῖ τὶς πρῶτες βενετικὲς ἐγκαταστάσεις, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Βυζαντινῶν (*a tempore grecorum*) καὶ τὸ ἔγγραφο πού ἀποστέλλει μὲ πρέσβεις ἢ βενετικὴ σύγκλητος πρὸς τὸν βασιλιά τῆς Κύπρου Ἐρρίκο Β', τὸ 1302<sup>1</sup>.

Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ἔγγραφου τοῦ 1302 γίνεται μνεῖα τριῶν προγενέστερων ἀποστολῶν Βενετῶν πρέσβων πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Κύπρου Ἐρρίκο Α' (1218 - 1233), Πλακεντία στὴν περίοδο τῆς ἀντιβασιλείας της (1235 - 1261) καὶ Οὔγο Γ' (1267 - 1284)<sup>2</sup> μὲ αἴτημα ὅμοιο κατ' ἀρχὴν τόσο μὲ τὸ αἴτημα τοῦ ἴδιου τοῦ ἔγγραφου πού τὶς ἐμπεριέχει ὅσο καὶ μὲ αὐτὸ τῆς καταγραφῆς (δηλ. τὴν ἐπικύρωση κεκτημένων δικαιωμάτων σχετικὰ μὲ τὴν ἐλεύθερη ἐμπορία, τὴ λειτουργία βενετικοῦ δικαστηρίου καὶ τὶς βενετικὲς ἰδιοκτησίες).

1. M. L. de Mas Latrie, *Nouvelles preuves de l'histoire de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, Παρίσι 1873 (ἀνατ. Ἀμμόχωστος 1970), σελ. 46 - 48.

2. H e y d, *Histoire du commerce*, σελ. 363 καὶ J. R i c h a r d, *Chypre du protectorat à la domination vénitienne*, Venezia e il Levante fino al sec. XV, Φλωρεντία 1973, σελ. 658 - 659 (=Les relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen-Age, Variorum Reprints, Λονδίνο 1977, ἀρ. 12).

Ἡ ὁμοιότητα τοῦ αἰτήματος ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ καταγραφή καταρτίστηκε μὲ πρωτοβουλία τῶν Βενετῶν τῆς Κύπρου, προκειμένου νὰ χρησιμεύσει στὴ βενετικὴ σύγκλητο ὡς ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο, στὴν περίπτωση ποὺ ἐκείνη διεκδικοῦσε ἀπὸ τὸ βασιλιά τῆς Κύπρου τὰ δικαιώματα τῶν Βενετῶν ἀποίκων. Ἄλλωστε, καὶ ἡ πρεσβεία τοῦ 1302 ἔγινε μετὰ ἀπὸ τὴν ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ Βενετοῦ ἐμπόρου Marco Michiel πρὸς τὴ βενετικὴ σύγκλητο, γύρω στὸ 1298<sup>1</sup>.

## ΕΚΔΟΣΗ

Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα ἀρ. 190 τῆς βιβλιοθήκης Querini Stampalia. Ὁ κώδικας, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Thomas, εἶναι τοῦ 13ου αἰ., περγαμηνὸς σὲ σχῆμα 40 καὶ τὸ περιεχόμενό του εἶναι τὸ ἀκόλουθο: φφ 1 - 14: ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Τύρου. — φφ 15 - 41: ἀναφορὰ τοῦ Βενετοῦ βαίλου Γεωργίου Marsilius πρὸς τὴ βενετικὴ σύγκλητο. — φφ 41 - 46: τὸ κείμενο τῆς καταγραφῆς.

Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου, ὅπως ἐξἄλλου παρατηρεῖ καὶ ὁ πρῶτος ἐκδότης, ἀποτελεῖ μαρτυρία γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Βενετοὶ τῆς Κύπρου τὸ 13ο αἰ. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτη ἰδιαίτερο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει γιὰ τὴ μελέτη τῆς λατινικῆς γλώσσας, ὅπως αὕτη διαμορφώθηκε στὴ μεσαιωνικὴ περίοδο.

Ἡ ἔκδοση ποὺ ἀκολουθεῖ ἔγινε μὲ βάση τὴ φωτογραφία τῶν φφ 41 - 46 καὶ ὄχι ἀπὸ αὐτοψία τοῦ κώδικα<sup>2</sup>.

Στὴν ἔκδοση χωρίζω τὸ ἔγγραφο σὲ παραγράφους (ἀρ. 1 - 108), χρησιμοποιοῦ γωνιώδεις ἀγκύλες < > στὶς ἐλάχιστες περιπτώσεις ποὺ συμπληρώνω γράμματα, καὶ ἀγκύλες [. . .] στὶς περιπτώσεις δυσανάγνωστων λέξεων. Διορθώνω τὴ στίξη, κεφαλαιογραμμῶ τὰ ὀνόματα τόπων καὶ προσώπων καὶ ἀποκαθιστῶ τὸν ὀρθὸ τύπο τῶν ὀνομάτων προσώπων (Bertranus, Zirinus, Zitulus, Rossus, Augustus). Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα σημειώνω τέλος τὶς ἀναγνώσεις τοῦ G. M. Thomas.

1. Ὁ Βενετὸς Marco Michiel ζητᾶ τὴ μεσολάβηση τῆς βενετικῆς συγκλήτου πρὸς τὶς κυπριακὲς ἀρχές, προκειμένου νὰ ἀποζημιωθεῖ γιὰ τὴν ταλαιπωρία καὶ τὶς ἀπώλειες ἐμπορευμάτων του στὰ κυπριακὰ λιμάνια. Mas La trie, *Nouvelles preuves*, σελ. 42 - 46, ΚΒΕ *Παράλιος κυπριακὸς χῶρος*, ἀρ. 136, 232, 323, καὶ Richard, ὁ.π., σελ. 659, σημ. 2.

2. Τὴ φωτογραφία εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει ἡ διεύθυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας. Ἄς δεχθεῖ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὶς εὐχαριστίες μου.

1. *Reducimus ad memoriam presentibus et futuris scribi in hoc presenti volumine ea que condam antiquitus Veneti et comune Venetiarum habuerunt vel habent et eis pertinerunt in insula Cipri: in primis habuerunt integram libertatem in omnibus rebus*  
 5 *et mercimoniis eundo stando et redeundo et curiam liberam in iustitiis introitibus iurisdictionibus et iudiciis faciendis sine alicuius contrarietate et ea omnia que pertinent et pertinere possunt principalibus et specialibus dominis terre.*

2. *In primis ecclesie Sancti Marci episcopatus Nimis, quam*  
 10 *fecerunt Vitalis Bertranus, Aurius Bertranus, Dominicus Bertranus, omnes fratres, et Leonardus Fuscarinus: habet zardinum unum quod reddit in anno bizantios L et stationes VJ in platea, IIIJ<sup>or</sup> iusta mare et duo in plathea, et IIIJ<sup>or</sup> stationes cum IJ domibus que fuerunt Orlandi, et ibi morabatur, et terra tanta que fuit Georgi Zirini;*  
 15 *in qua terra sunt domus XIJ et reditum accipit ecclesia et pauperum hospitalis, que fuit dicti Georgii Zirini; et Sanctus Johannes, prope ubi baptizantur ista dictam maiorem ecclesiam, fuit Johannis Augusti, et domos quas tenebantur et archidiacon <icum> que sunt in campo ecclesie omnes fuerunt cathalati Veneciarum; la gastina que*  
 20 *fuit etiam Johannis Augusti, ubi erant domos et possessiones, quas episcopus omnes fecit destrui in quam efficitur mess<is>.*

3. *Item Sanctus Georgius est de episcopatus supra dicte ecclesie, terra ipsius ecclesie cum tota sua pertinencia fuit Viviano Bono.*

4. *Item habitatio tota Templariorum Nimis civitatis fuit Leonard*  
 25 *nardi Fuscarini et Marci Lazari et Angeli, qui omnia fieri fecerunt, et duo zardini qui sunt extra civitatem in parte oriente fuerunt Vitalis Bertrani supradicti, et dominantur modo a Templariis, que fuit suo patrimonio.*

5. *Item aliud zardinum tenetur a Templariis, quod fuit Ma-*  
 30 *nuelis Rossi iacet in parte occidente, qui fuit sui patrimonii.*

6. *Item domus Hospitalis tenet zardinum unum quod iacet in magistro, ubi est unum palmerium, quod fuit Vitalis Bertrani.*

7. *Item in terra Sancti Nicolai, que est apud supra scriptum zardinum, que tenetur a Grecis, fuit de Viviano Bono.*

8. *Item ista in ceptro domorum Venetorum civitatis Nimis curia una que fuit Johannis Balbi et iuxta dicta curia est alia curia, que fuit Johannis Derimi, que sunt in occidente, et iusta dictam cu-*

9 lege ecclesia || 16 lege hospitale || 17 lege iusta || 18 archidiaconi: Thomas ||  
 21 mess (sic): Thomas || 25 que: Thomas || 35 in cepto (sic): Thomas



- riam possessio Dominici Constantini et vacuantur, tota ista possessio adinet de iure maritali.*
- 40 9. *Item domus, quos tenetur a Filippo Dare usque a dicto Docheri, fuerunt signoribus (sic) Marco Vomreri et Micheli Vomreri et Manuelis, fratris quondam presbiteri Pizoli, fuerunt de iure paterno.*
10. *Item insula una ubi sunt domus XIJ fuit Michaeli Linoti et mina.*
- 45 11. *Item curia una, que fuit [. . .] mina iusta Dominicum Constantinum, tenetur a milite quondam Symeonis Baffi, et la gastina de Manuele Rosso evacuatur, iacet in occidente.*
12. *Item curia de Aurio Augustino cum omnibus suis domibus, que iacet in parte occidente.*
- 50 13. *Item domus Viviani Bononi tenetur a Genuensibus.*
14. *Item domus, que fuerunt Aurii Albini, rex fecit fieri fontego et tenetur adhuc pro fontego.*
15. *Item curia, que fuit Octo Marosin, ubi fuerunt domus VJ, in parte occidente.*
- 55 16. *Item curia, que tenetur a Pisanis, fuit Dominici Damori et Martini Zancaroli.*
17. *Item possessio Henrici Venerii: sunt domus tres morantur in occidente, et possessio Valpertius iusta dicti Henrici.*
18. *Item, possessiones Frigerii Dente tenentur a rege.*
- 60 19. *Item possessio uxoris condam Johannis Floriani tenetur a filio Alberti Smerloni.*
20. *Item stationes VJ, que fuerunt Dominici Alberigo et Stefani fratris eius, tenentur a domino Sythiensis, que fuerunt de iure paterno.*
- 65 21. *Item in alia curia cum domo, que fuerit dicti Dominici Alberigi et J zardino; in curia morantur milex Asaldus, que fuerunt de iure paterno.*
22. *Item curia de Michaelis Pladoni et alia de Vitale Venerio.*
23. *Item statio <nes> IIJ, que sunt de Leoste et sunt in plathea,*
- 70 *et iusta est curia, que fuit Dominici Geni.*
24. *Item domus Gizo Zeni cum una curia et J zardino iacet in occidente.*

41 *Sancto Marco*: Thomas || 42 *patris quondam presbiteri Pizoli*: Thomas || 45 *termina*: Thomas || 51 *que fuit*: Thomas || 57 *possidet*: Thomas || 61 *Smeloni (Sermeloni?)*: Thomas || 63 *lege Sydonensis Sythies, (Sythiensis)*: Thomas || 69 *delcoste*: Thomas || 71 *Vigo Zeni*: Thomas

25. *Item medietatem domorum, que fuerunt de Marcasano, et alia medietas, que fuit Rugerii Simiteculi, et medietatem unius zardini sunt extra civitatem, que fuerunt de iure maritali.*
- 75 26. *Item zardinum quod tenet Vasfulongo. terra illius zardini fuit Venetorum.*
27. *Item zardinum quod fuit Aurium Bertranum, Georgius de Seta tenet modo.*
- 80 28. *Item aliud zardinum iusta predictum iardinum fuit de domo Bertrani, modo tenet Jofredus millex, que fuit de iure ma <rita> li.*
29. *Item Stefanus Zirinus habuit domos in plathea que reddunt bizantios CC in anno; hec omnia iacet in parte occidente, que omnes fuerunt de iure paterno.*
- 85 30. *Item in parte oriente domus que fuerunt Johannis Michael(is), modo tenet Jacobus de Hospitale, que fuit de iure paterno.*
31. *Item stationes IIIJ que sunt supra terram Venetorum et etiam dictas stationes posite antea in cambium fuerunt de Veneciis.*
32. *Item domus una cum duabus stationibus fuerunt de Venetiis,*
- 90 *iusta dictas stationes et nominatas supra scriptas.*
33. *Item terra que fuit Stefenisi generi Stefani Zirini dominatur et tenetur a Constantino Colocato, que fuit de iure maritali.*
34. *Item domus, que fuerunt Marci Lazari Templum dominatur, posite iusta mare in oriente.*
- 95 35. *Item domus Vitalis Venerii cum duabus stationibus tenentur a Provinzalibus, et aliis tribus stationibus, que fuerunt dicti Vitali Venerii tenentur a filia Vasilongo, que fuerunt de iure maritali.*
36. *Item Aurius Bertranus habuit stationes X in duabus curiis, tenentur a dicta filia Vasilogi.*
- 100 37. *Item terra que fecit fieri domos Sancti Alemane fuit Johannis Girardi, Veneti.*
38. *Item domus, que fuerunt Georgii Zirini, tenet filia de regi.*
39. *Item terra, que fuit Cavatorta, accepit rex et fecit fieri furnum super ipsam terram.*
- 105 40. *Item domum unam, que fuit Pessu Panigo, iusta dictum furnum.*

---

73 *Marchesano*: Thomas || 76 *Vastulongo*: Thomas || 80 *zardinum*: Thomas || 82 *reddunt*: Thomas || 85 - 86 *Michiel*: Thomas || 87 *super*: Thomas || 88 *dicte*: Thomas || 97 *a filia Vassilengo*: Thomas || 99 *filia Vasilengi*: Thomas || 102 *filia de rege*: Thomas || 105 *domus una*: Thomas

41. *Item domus Dominici Armmani modo tenet Hugu de Clara, Pisanus, et laps omne cum tribus domibus.*
- 110 42. *Item domus, que fuerunt Dominici Zirini posite a laboraria, tenentur modo a Templariis.*
43. *Item possessiones, que sunt iusta possessio dicti Dominici Zirini, que fuerunt Zitoli, tenentur a Templariis.*
44. *Item domus que fuerunt Rugenoni a condam grifone.*
- 115 45. *Item domus que tenet dominus Raubarata millex; medietas illius domi fuit de Veneciis Dominici Pascali.*
46. *Item domus, que fuerunt Petri Michaelis et Johannis Michaelis, tenet [. . .] Dominico Aura.*
- 120 47. *Item domus, que habet thesererio, fuit Flocaro Gradonico et ecclesia tenetur et Michaelis Natalis et Marcus Natalis fuerunt principes illius domi.*
48. *Item domus Marini Silvestri tenet Georgius Lobalio episcopus.*
49. *Item domus, que fuerunt Dadomo Martinazo, tenet modo Johannes del ospitale millex.*
- 125 50. *Item domus, que fuerunt presbiteri Mathei Venecii evacuentur.*
51. *Item curia Marci Marcelli cum omnibus suis habenciis rex accepit et dedit militi cuidam et sic alienaverunt.*
- 130 52. *Item domus que fuerunt sororis domini Georgii Zirini, uxor<is> Steni Marubiani, dominantur et tenentur a presbitero quondam grifone.*
53. *Item iusta dictas domus alia soror dicti Dominici Zirini habuit domum, quos tenentur a filio Leonardi piscatori.*
- 135 54. *Item domus Michaelis catallacti Veneti tenentur a Johanne Dabedone.*
55. *Item domus cum una magna curia habentibus V domus intus que fuerunt Petri da Canale, filii Gervasii da Canale, et unum zardinum cum XXIIII domus.*
- 140 56. *Item zardinum unum cum una fossa et cum toto cimiterio fuit medietas et Vitalis Bertrani et alia medietas Nemitu Sigorani tenetur a quondam Lobardo, Pisano.*
57. *Item balneum, quod fuit Veneciarum, tenetur a Filippo de Greco milite, reddet omni anno M bizantios.*

107 *Armani*: Thomas || 108 *lapisoe*: Thomas || 109 lege *laboraria* || 111 *Citoli*: Thomas || 117 *tenet modo*: Thomas || 118 lege *thesaurarium* || 118-119 *Flocan(?) Gradonico et modo tenet Michaelis Natalis*: Thomas || 124 *lospitali*: Thomas || 125 *evacuantur*: Thomas || 129 *iuxta Steni Marubiani*: Thomas || 142 *reddit*: Thomas

58. *Item terram, quam fecit Vicentius zardinum, fuit Venetorum.*
59. *Item unusquisque zardinum reddet in anno bizantios C,*  
 145 *hec omnia fuerunt patrimonio vel matrimonio se(u) mari(ta)li aut proprio concosto.*
60. *Item cassale Monachroli, quod tenetur Hospitales, fuit de Viviano Bono, habuit pro denaro ab uxore sua.*
61. *Item cassale, quod vocatur Pirigo, quod tenent fratres albi,*  
 150 *fuit Johannis Michaelis ex parte patris sui.*
62. *Item Sanctus Ieorgius cum uno cassale vocatur avu[.]lo [.....]co de polipani, tenetur a fratribus albis, fuit de Nemizo Venetico.*
63. *Item Agronda pastrio, quod fuit Gervasii da Canale, de suo*  
 155 *iure episcopatus tenet.*
64. *Item domus Templariorum tenet a Geremiso domus, campos et zardinos, que omnia fuerunt de Zitoli, hec habuit de parte uxoris sue.*
65. *Item domus, campos, zardinos, omnes residuos de casali Gerimisso, quod habuit domus Templariorum, fuerunt domini Bartholomei Signoli, que omnia emit suis monetis.*  
 160
66. *Item IJ molendini, qui sunt in Geremiso, fuerunt de Petro Zirini et Marci Stati et modo tenentur a Templariis.*
67. *Item Vitalis Gradonicus habuit in dicto cassale Geremiso duas vineas plantatas, tenentur a Templariis, que fuerunt de propriis suis*  
 165 *inventibus.*
68. *Item Johannes Michael habet a Chilaci unum pastreto et tenetur a ospitali, et aliud pastreto quod fuit dicti Johannis in eodem casali tenetur a ospitali, habuit ex parte uxoris sue.*
69. *Item Sanctus Constantinus et Sancta Cruce de Mesochipi de*  
 170 *Aurio Cavatorta, Veneto, et ipse edificare fecit predictas ecclesias.*
70. *Item zardinus qui fuerit de Marco de Marchinino, Veneto, modo Johannis de Hospitalis.*
71. *Item zardinus quod tenetur per Nicolam scribanum, terra ipsa fuit Venecie.*
- 175 72. *Item aliud zardinum, qui stat iusta supra scriptum zardinum, tenet filia Sidonis Ruberto de Maria, terra fuit Venecie.*
73. *Item unum pastrum, quod fuit Almerigi Sabatini, modo tenet dominus Balianus de Bilino.*

145 - 146 *se mān aū*: Thomas || 151 lege *Sanctus Georgius* || 152 *Avuo lopistrico de polipani*: Thomas || 165 *invent*: Thomas || 166 *Achilai*: Thomas || 171 *de Marchimino*: Thomas || 176 *Maia*: Thomas || 177 *pastrio*: Thomas

74. *Item pastretho, quod fuit de Benevenuto Sigorano, tenet Jo-*  
 180 *hannes Dormithia.*
75. *Item unum pastreo de Loga⟨ra⟩, quod fuit Bartholomei*  
*Sigoli, tenet modo Johannes de Cafarat.*
76. *Item Palothia, que fuit Gervasii de Canale, tenet modo Johan-*  
*nis de Palothia, miler.*
- 185 77. *Item duo pastrethia, que sunt a la Peremilia, que fuerunt de*  
*Aurio Venerio et de Michaeli Fradello, modo tenet dominus Stacius*  
*Leze.*
78. *Item Sanctus Johannes, qui fuit Aurii Albini, Johannis Per-*  
*vetanus tenet modo.*
- 190 79. *Item Sanctus Coronata, que fuit Gervasii da Canale, modo*  
*tenet Benevenuto Trecopolo.*
80. *Item unum pastreo iusta Fensore, quod de Michaelle catalato,*  
*modo tenet domus Templariorum.*
81. *Item Threconium, quod est casale, fuit de Manuele Rosso,*  
 195 *tenet ospitale.*
82. *Item unum pastreo a Threchonio, fuit de Leonardo Fuscarini,*  
*tenet Hospitale.*
83. *Item pastreo est cambiatorum habuit unum pastreum a The-*  
*chonio, quod tenet hospitale.*
- 200 84. *Item lo pastreo, quod fuit de Dominico Zirino quod est a*  
*Thrachonio, tenet domus casal.*
85. *Item aliud pastretho posito in Trachonio, quod fuit Dominici*  
*Pascalis, modo tenet Hospitale.*
86. *Item Sancta Rachite, que fuit de Ruberta Michaelis, modo*  
 205 *tenet dominus Bethrano Daper.*
87. *Item casale Sancti Anchidini, quod fuit Dominici Pascalis,*  
*tenet modo Fuszerius Trecopoli.*
88. *Hec sunt possessiones Venetorum Nicosienses.*
89. *In primis Sanctus Nicolaus de Nicosia cum sua tota perti-*  
 210 *nencia fuit Venecie mercathorum de controbenio.*
90. *Item domus, qua moratur rex Cipri, fuit domini Leonardi Sa-*  
*batini, quam ipse fecit fieri suis bonis.*
91. *Item domus domini Johannis Sabatini tenet Raimundo Bale-*  
*ster per vim.*

181 Signoli: Thomas || 185 Alaperemilia: Thomas || 186 Michiele fradello: Thomas ||  
 190 lege Sancta Coronata || 190 in Canali: Thomas || 194 Tyrocinium: Thomas ||  
 196 Athrechonio: Thomas || 198 Item pat: Thomas || 201 lege domus hospitalis ||  
 204 lege Sancta Raclite || 210 merchatorum: Thomas

- 215 92. *Item Arnulldus Balesterius tenet per vim unum palacium cum curia, que fuit domini Johannis Sabatini.*  
 93. *Item domus Nicolai Feli tenetur a quondam grifone, qui fecit agullas.*  
 94. *Item Nicolaus Zirinus habuit duos molendinos et unam pastrea, que omnia tenet Viglielmus de Cafara, que fuit de sponsala uxoris sue.*  
 220 95. *Item Marcus Matus, Venetus, habuit domos quos tenet modo Aurius Corner gerius besgesse, que fuerunt de sponsala uxoris sue.*  
 96. *Item domus Martini Pillizarii, Veneti, alienatur, habuit de sponsala sue.*  
 225 97. *Item pastreta una Angelagia que fuit Johannis Michael, tenet modo rex.*  
 98. *Item pastreta una que fuit Leonardi Sabatini a Mischilesi, rex tenet modo.*  
 230 99. *Sanctus Nicolaus de Baffo cum omnibus suis pertinenciis fuit Veneciarum et domum unam que fuit Johannis Pistelli.*  
 100. *Item domus et possessiones Andree Ramigo de Baffo fuerunt eiusdem Andree.*  
 101. *Item Marcus Marcellus habuit a Solito vineas domos et unum persol, tenentur a villanis.*  
 235 102. *Hec omnia et alia plurima sunt cum insula Cipri que per singula denotare nequimus sed hec tamen ad memoriam reconduximus.*  
 103. *Item Johannes Michael habuit vineas et domos et bresar in casale Solito, tenentur omnia a domino Pethramo Garperio.*  
 240 104. *Item dominus Pethramo Carperius tenet X zarete de vinea, que sunt in loco que vocatur Malea, fuerunt de Georgio Zirini.*  
 105. *Item magaza casale pathreta unam cum molendino uno, vineas in zardinum, que omnia sunt a Liminata et fuerunt Auri Bertrani, modo tenet dominus Balianus, dominus Beriti.*  
 245 106. *Item casale que vocatur Pellendria una pastreta, que fuit de Nicheta Michaelis, tenet rex modo.*  
 107. *Item molendinum et zardinum Petri Sabatini, que sunt a Trimichino, modo tenet dominus Johannes de Antiochia per vim.*  
 108. *Qui scripsit scribat semper cum domino vivat*  
 250 109. *vivat in celis Jacobus de Frairago in nomine felix.*

228 *Amise Chilesi*: Thomas || 232 *Andree Ramengo*: Thomas || 238 lege *persol* || 243 *aliminata*: Thomas || 248 *Atrimithino*: Thomas

## Σ χ ό λ ι α

5 - 6. . . *curiam liberam in iustitiis introitibus*: δικαστήριο που έκδικαζε τις υποθέσεις τις σχετικές με τὸ λιμάνι καὶ τὸ τελωνεῖο (W. Heyd, *Histoire du commerce*, σελ. 337).

11. *zardinum*: ἔκταση γῆς με δένδρα: κήπος, που ἀποδίδει εἰσόδημα. Μπορεῖ νὰ ἔχει ὀπωροφόρα δέντρα, καθὼς καὶ ἐλιές ἢ ἀμπέλια (πρβλ. στ. 277).

12. *stationes*: μαγαζιά, καταστήματα.

13. *domus*: σπίτι.

15 - 16. *pauperum hospitale*: φτωχοκομείο.

19. *cathalati*: (*catallati*), καταλλάκτες, ἀργυραμοιβοί.

19. *gastina*: γῆ ἀκαλλιέργητη, γαστήνα (βλ. Κ. Σάθα, Ἐπίσημο τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. ΣΤ', Βενετία 1877 (ἀνατ. Ἀθήνα 1972), σελ. 110, παράγραφος ρμη'.

20. *possessiones*: ἰδιοκτησίες. Δὲν προσδιορίζεται τὸ εἶδος τους (στὸ στ. 57 λ.χ. ἡ *possessio* τοῦ Henricus Venerius ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 *domos*).

24. *habitatio Templariorum Nimis civitatis*: τὸ κτηριακὸ συγκρότημα, ὅπου εἶχαν τὴν ἔδρα τους οἱ Ναῖτες ἰππότες στὴ Λεμεσό.

32. *palmerium*: φοινικῶνας.

35. *ceptrum domorum Venetorum civitatis Nimis*: ὅπως στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὶς ἄλλες πόλεις που εἶχαν βενετικὴ παροικία, ἔτσι καὶ στὴ Λεμεσό οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν Βενετῶν χωρίζονταν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη πόλη με περίβολο.

36. *curia*: αὐλή (ἄλλοτε αὐλή ἐνὸς σπιτιοῦ, ἄλλοτε, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ συνηθέστερο, κεντρικὴ αὐλή οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος).

43. *insula*: οἴκημα στὸ ὁποῖο καταλήγουν στενοὶ δρόμοι, ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι ἀπομονωμένο ἀπὸ ἄλλα κτήρια. Μπορεῖ νὰ εἶναι πολυόροφο ἀλλὰ ὁποσδήποτε περιλαμβάνει περισσότερες ἀπὸ μία κατοικίες. Ἐδῶ ἔχουμε *insula* με δώδεκα κατοικίες.

44. *mina*: δὲν ἐντοπίστηκε στὰ γνωστὰ λεξικά τῆς μεσαιωνικῆς γλώσσας μὲ συναφές πρὸς τὸ κείμενο νόημα.

52. *fontego*: κεντρικὴ ἀγορὰ μὲ ἀποθήκες καὶ μαγαζιά· πρβλ. J. Richard, *Colonies marchandes privilégiées et marché seigneurial. La fonde d'Acre et ses «droitures»*, Le Moyen Age, Βρυξέλλες 1953, σελ. 326 (=Orient et Occident au Moyen Age: Contacts et relations, Variorum Reprints, Λονδίνο 1976, ἀρ. 10).

88. *cambium*: χώρος ὅπου οἱ ἀργυραμοιβοί, *cambiatores*, πραγματοποιοῦσαν τὶς χρηματικὲς συναλλαγές.

97. *de filia Vasilongo*: τὸ ἴδιο πρόσωπο ἀναφέρεται καὶ στὸ στ. 99.

108. *laps omne*: λέξεις δυσνόητες.

109. *laboraria*: ἐργαστήρια.

118. *thesaurarium*: τὸ θησαυροφυλάκειο τῆς ἐκκλησίας.

147. *Monachroli*: Μοναγρούλλι. Τὸ χωριὸ αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ Γερμασσόγια, τὸ Κελλάκι, ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, ὁ Λουβαράς, τὰ Πολεμίδια, τὸ Φασούρι καὶ τὸ Τρακῶνι, πού καταγράφονται στὸ κείμενο, εἶναι γνωστὰ ὡς κτήσεις τῶν Ναϊτῶν, πού περιῆλθαν στοὺς Ἰωαννίτες μετὰ τὴ διάλυση τοῦ Τάγματος τῶν πρώτων (βλ. Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Β', σελ. 110, τόμ. Γ', σελ. 502 - 503 καὶ τοῦ ἴδιου, *Documents nouveaux servant de preuves à l'histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, Παρίσι 1882 (ἀνατ. Ἀμμόχωστος 1970), σελ. 568 - 570).

149. *Pirigo*: (Pyrgo), Πύργος. Τὸ χωριὸ κεῖται στὰ βόρεια τῆς ἀρχαίας Ἀμαθοῦντος (βλ. J. Richard, *Le diocèse de Limassol d'après le compte de Bernard Anselme (1367)*. *Documents chypriotes des archives du Vatican (XIVe et XVe siècles)*, Παρίσι 1962, σελ. 7), σημ. 6) καὶ στὴν καταγραφή ἀναφέρεται ὡς κτήση τοῦ Τάγματος τῶν Τευτόνων. Ἀντίθετα ὁ W. Hübatsch (*Der Deutsche Orden und die Reichslehnschaft über Cypern*, *Nachrichten der Akad. d. Wiss. in Göttingen, I. Philol. - Hist. Klasse*, Jahrg. 1955, Nr. 8) δὲν τὸ περιλαμβάνει στὶς κτήσεις τοῦ Τάγματος.

149. *fratres albi*: Τάγμα Τευτόνων· βλ. Du Cange, *Glossarium ad scriptores Mediae et Infimae Latinitatis* (ἀνατ. Graz 1954), λῆμμα: *Ordo alborum mantellorum*.



151 - 152. *Sanctus Ieorgius cum uno casale vocatur anu[.]lo[. . . .] de poli-rani*: Ἡ φθορά τοῦ μελανιοῦ στό σημεῖο αὐτό δυσχεραίνει τήν ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος, σύμφωνα μέ τήν καταγραφή, ἦταν κτήση τῶν Τευτόνων· τοῦς παραχωρήθηκε ἀπό τόν Ἀμάλριχο Β', μεταξύ τοῦ 1197, χρονολογία τῶν πρώτων προνομίων τοῦ Τάγματος στήν Κύπρο, καί τοῦ 1201, ἔτους ὑπογραφῆς χρυσοβούλλου, σύμφωνα μέ τὸ ὅποιο ἐκχωροῦνται νέες γαῖες στό Τάγμα καί ἐπικυρώνεται ἡ κατοχή τῆς *fons* ἢ *curia* τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Hubatsch, ὅ.π., σελ. 290). Ὁ Ἅγιος Γεώργιος τοποθετεῖται στό σημερινό χωριό Κάτω Δρύς, 2 χλμ. δυτικά ἀπό τὰ Λεύκαρα (ὅ.π., σελ. 255). Τὰ Λεύκαρα ἀνήκουν στή βασιλική περιουσία καί τὸ 1217 μέρος τῆς ἐτήσιας συγκομιδῆς τους δωρίζεται στοὺς Τεύτονες (ὅ.π., σελ. 255, 292). Γιά τήν ὑπαγωγή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Ἄνω Λεύκαρα τὸ 19ο αἰ., βλ. M. L. de Mas Latrie, *Notice sur la construction d'une carte de l'île de Chypre*, Παρίσι 1863, σελ. 29.

154. *Agronda*: Ἀκρούντα.

154. *pastrio* ἢ ἄλλοιῶς *pastreto, pastrum, pastreo, pastretho*, ὅπως τὸ συναντοῦμε σὲ ἄλλες παραγράφους. Ἦταν, μάλλον, μικρὴ ἀγροτική ἐγκατάσταση γιὰ τήν ἐκμετάλλευση τῶν καλλιεργειῶν κοντὰ στό χωριό· πρβλ. *presteries* J. Richard, *Les Audeth et la seigneurie du Marethasse*, *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 1 (1980), σελ. 94, καί La Monte, *Register*, σελ. 444, σημ. 2.

156. *Gerimiso, Gerimisso, Geremiso*: Γερμασσόγια.

159 - 160. *dominus Bartholomeus Signolus*: τὸ ἴδιο πρόσωπο ἀναφέρεται καί στό στ. 181 - 182.

166. *Chilaci*: Κελλάκι.

169. *Sanctus Constantinus, Sancta Cruce*: Ἅγιος Κωνσταντῖνος, τήν *Sancta Cruce* δὲν μπόρεσα νὰ τήν ταυτίσω. Πρόκειται προφανῶς γιὰ κάποια ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ κοντὰ στόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο, στήν περιοχή Μεσοκῆποι ἢ Μεσοκῆπι (*Mesochipi*) καί αὐτὴ ἀταύτιστη. Ἡ περιοχή, ὅπου κεῖται ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, εἶναι κοντὰ σὲ ποτάμια, ἐπομένως ἡ γῆ ἐκεῖ ἦταν κατάλληλη γιὰ καλλιέργεια. Πιθανότατα, τὸ τοπωνύμιο Μεσοκῆπι (=κῆποι ἀνάμεσα σὲ ποτάμια) νὰ πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τήν ὑπαρξή στή γύρω περιοχή κῆπων. Στις παραγράφους ἀρ. 71, 72, 73, ποὺ ἀκολουθοῦν τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο, σημειώνονται κῆποι χωρὶς σαφῆ τοπικὸ προσδιορισμό.

181. *Logara*: Λουβαράς.

183. *Palothia*: Παλόδια.

185. *Peremilia*: (*Pelemidia*), Πολεμίδα: βλ. Acta Honorii III (1216 - 1227) et Gregorii IX (1227 - 1241), Pontificia Comissio... Fontes ser. III, vol. III, Βατικανό 1950, άρ. 1, σελ. 2 και σημ. 20.

188. *Sanctus Johannes*: "Άγιος 'Ιωάννης του 'Αγροῦ. Βλ. Richard, *Le diocèse de Limassol*, σελ. 82 σημ. 14.

190. *Sancta Coronata*: Τὸ τοπωνύμιο δὲν ταυτίστηκε. Στὴν περιοχή Λεμεσοῦ (Βάσα-Κελλάκι), μαρτυρεῖται ἀδιευκρίνιστο τοπωνύμιο 'Αγία Κορώνη: βλ. Κ. Α. Πιλαβάκη, *Συναγωγή κυπριακοῦ τοπωνυμικοῦ ὕλικοῦ*, Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 37 (1973), Παράρτημα, σελ. 58.

191. *Benevenuto Trecorolo*: Γιά τοὺς Τουρκόπουλους βλ. Κ. 'Αμάντου, *Σύμμεικτα*, 'Ελληνικά 6 (1938), σελ. 325 - 326 καὶ Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Α', σελ. 44 καὶ J. Richard, *Le royaume latin de Jérusalem*, Παρίσι 1953, σελ. 129 - 130.

192. *Fensore*: Φασούρι.

194. *Threconium, Threchonio, Thrachonio*: Τρακόνι.

204. *Sancta Raclite*: (*Sanct' Araclite*;) Πρόκειται ἴσως γιὰ παραθορὰ τοῦ τοπωνυμίου "Άγιος 'Ηρακλείδης. 'Απὸ ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, στὴν περιοχή Λεμεσοῦ δὲ μαρτυρεῖται οἰκισμὸς ἢ ἀγροτική ἐγκατάσταση μὲ τὸ ὄνομα "Άγιος 'Ηρακλείδης.

205. *Bethrano Daper*: Τὸ ἴδιο πρόσωπο ἀναφέρεται στὸν στ. 239 ὡς *Pethramo Garperio* καὶ στὸν στ. 240 ὡς *dominus Pethramo Carperius*. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ ἴδιο ὄνομα ποὺ προῆλθε ἀπὸ δηλωτικὰ ἐπίθετα.

206. *Sanctus Anchidinus*: "Άγιος 'Ακίνδυνος στὰ νότια τῶν Κιβίδων, βλ. Richard, *Le diocèse de Limassol*, σελ. 82, σημ. 13.

213 - 214. *Raimundus Balester*: Τὸ ἴδιο ἐπίθετο στὸ στ. 215 ὡς *Balesterius* (*balesterius* = ὄπλοποιός).

223. *gerius besgesse*: λέξεις δυσνόητες.

226. *Angelagia*: 'Αγλαντσιά, στὴν περιοχή Κυθραίας: βλ. Mas Latrie, *Notice*, σελ. 43. Πρβλ. Σ. Μενάρδου, *Τοπωνυμικὰ καὶ λαογραφικὰ με-*

λέται, Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν IV, Λευκωσία 1970, σελ. 71, ὅπου ἡ Ἀγλαντσιὰ ἢ Ἀγλαγκιὰ θεωρεῖται ὅτι συνοικίσθηκε κατὰ τοὺς ὕστατους φραγκικοὺς χρόνους.

228. *Misechilesi*: (*Misechlesi*), Μεσοκλήσι, στὴν περιοχὴ Κυθραίας· προβλ. M a s L a t r i e, *Notice*, σελ. 42.

234. *Solito*: Σιλλίκου, στὴν περιοχὴ Κοιλανιοῦ, ὅπου ὑπῆρχαν ἀμπελοκαλλιέργειες· βλ. R i c h a r d, *Le diocèse de Limassol*, σελ. 64.

235. *persol*: πρόσειλον, ἡλιακόν· βλ. D u C a n g e, *Glossarium*. Πρόκειται προφανῶς γιὰ εἰδικὸ χῶρο ὅπου στέγωναν τὰ σταφύλια.

240. *zareta*: (*zara*), μέτρο χωρητικότητος ἴσο μὲ τὸ 1/3 τῆς βενετικῆς βαρέλας· βλ. πρόχειρα Α. Ζώη, *Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1963. Ἡ μέτρηση τῶν ἀμπελιῶν μὲ *zarete de vinea* γίνεται μὲ βάση τὴν παραγωγικότητά τους σὲ μούστο.

241. *Malea*: Μαλλιὰ.

242. *magaza*: λέξις δυσνόητη.

243. *Liminata*: (*Limniata*), Λιμνάτης.

245. *Pellendria*: Πελένδρια.

248. *Trimichino*: (*Trimiclino*), Τριμικλίνη.

### Συμπεράσματα

Συγκεντρωμένες κατὰ κύριο λόγο στὴ Λεμεσό ἀλλὰ καὶ διάσπαρτες σὲ μεγάλη ἀκτίνα στὴν ἐνδοχώρα (βλ. χάρτη σελ. 323) οἱ βενετικὲς ἐγκαταστάσεις πιστοποιοῦν ὅχι μόνον τὸ πέρασμα ἐμπόρων ἀπὸ τὰ λιμάνια, ἀλλὰ καὶ τὴν παρουσία Βενετῶν ἀποίκων στὴν Κύπρο. Ἀπὸ τοὺς 75 Βενετοὺς ποὺ ἀναφέρει ἡ καταγραφή περίπου τὸ 1/4 ἐμφανίζεται νὰ ἔχει περισσότερες ἀπὸ δύο τουλάχιστον ἰδιοκτησίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία βρισκόταν μέσα στὴν πόλη καὶ ἡ ἄλλη ἢ οἱ ἄλλες ἦταν ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις στὴν ὑπαιθρο. Οἱ ἰδιοκτη-

σίες αυτές ανήκαν είτε σε ένα μεγάλο ιδιοκτήτη, όπως ήταν ο Johannes Michael, είτε σε περισσότερα μέλη μιᾶς οικογένειας, όπως λ.χ. συνέβαινε με τους Bertrani και τους Zirini, που ήταν από τους μεγαλύτερους ιδιοκτήτες.

Οι Βενετοί άποικοι είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν περιουσίες είτε προβαίνοντας οι ίδιοι σε αγορές<sup>1</sup> είτε από γάμους είτε από πατρική κληρονομιά. Οι περιπτώσεις αγορών που αναφέρει ή καταγραφή είναι λίγες. Περισσότερες είναι οι ιδιοκτησίες από επιγαμίες ή από πατρική κληρονομιά: οι τελευταίες συνηγορούν το αίτημα των Βενετών για αποκατάσταση.

Πόσο παλιές όμως ήταν οι βενετικές ιδιοκτησίες και σε ποιά χρονική στιγμή μπορεί να αναχθεί ή βενετική εγκατάσταση στην Κύπρο;

Οι νέοι ιδιοκτήτες των βενετικών περιουσιών, ή λατινική εκκλησία, τα ιπποτικά τάγματα, τουρκόπουλοι, *grifones*, *milites*, Γενουάτες, Πιζανοί, Προβηγκιανοί, Έλληνες, Λατίνοι και φυσικά ο βασιλιάς της Κύπρου, ο οποίος εμφανίζεται να παίρνει τις περιουσίες των Βενετών και να τις εκχωρεί σε άλλους (*rex accepit et dedit militi cuidam* άρ. 51) δίνουν την εικόνα της μεταβολής που ή λατινική κατάκτηση έφερε στη σύνθεση του πληθυσμού της Κύπρου, καθώς και στις σχέσεις ιδιοκτησίας.

Δέν είναι δυνατό να γνωρίζουμε άν οι τουρκόπουλοι, οι *milites*, οι *grifones* και ο Νικόλαος *scribanus* της καταγραφής ήταν από τους πρώτους εκείνους επήλυδες, στους οποίους ο Γκυ Λουζινιάν μοίρασε φέουδα<sup>2</sup>, όταν ήρθαν μετά από πρόσκλησή του στην Κύπρο. Οι Ναΐτες, διάδοχοι των Βενετών στις ιδιοκτησίες τους έφτασαν στο νησί το 1191 αλλά δέν ξέρουμε πότε ίδρυσαν την έδρα της Λεμεσού και πότε κατέλαβαν τα οικήματα και τους κήπους της *Habitatio Templariorum Nimis* της καταγραφής.

Όστόσο γνωρίζουμε ότι ο Ούγος Α΄ Λουζινιάν παραχώρησε με χρυσόβουλλο το 1210<sup>3</sup> το Μοναγρούλλι στους Ίωαννίτες. Το Μοναγρούλλι καταγράφεται ως ιδιοκτησία των Ίωαννιτών που ανήκε πρώτα στον Vivianus Bonus, έναν από τους μεγάλους Βενετούς ιδιοκτήτες, ο οποίος είχε ακόμη σπίτια στη Λεμεσό, καθώς και την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και τη γη που ανήκε στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Ο Vivianus Bonus είχε αγοράσει το Μοναγρούλλι από τη σύζυγό του (*pro denaro ab uxore sue* άρ. 60).

1. Το δικαίωμα αγοράς γης και οικήμάτων φαίνεται ότι δέν το διατήρησαν οι Βενετοί. Με το έγγραφο του 1302 ή βενετική σύγκλητος ζητά από τον βασιλιά Έρρίκο Β΄ Λουζινιάν να δώσει στους υπηκόους της την άδεια αγοράς και οικοδόμησης οικήμάτων, άν δέν ήθελε να τους επιτρέψει την αγορά γης. Βλ. Mas Latrie, *Nouvelles preuves*, σελ. 47, και Richard, ό.π., σελ. 659, σημ. 4.

2. Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Α΄, σελ. 43 και σημ. 2, 44.

3. R. Röhrich, *Regesta Regni Hierosolymitani (1097 - 1291)*, Oeniponti 1893 - 1904 (άνατ. Νέα Υόρκη) άρ. 844. Richard, *Le diocèse de Limassol*, σελ. 68 και σημ. 1. Mas Latrie, *Histoire*, τόμ. Β΄, σελ. 110.

Ἐπίσης, ὁ πρῶτος γνωστός, τρίτος κατὰ σειρά, ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ τοποθετεῖται μεταξύ τοῦ 1211 καὶ τοῦ 1215<sup>1</sup>, ἐνῶ οἱ προκατόχοί του, ποὺ δὲν σώζονται τὰ ὀνόματά τους, ἐγκαταστάθηκαν στὴ Λεμεσό τὸ 1200 ὁ δεύτερος καὶ τὸ 1197<sup>2</sup> ὁ πρῶτος ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας στὴν Κύπρο. Μολονότι ἡ λατινικὴ ἐκκλησία προικοδοτήθηκε ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας τῆς Κύπρου<sup>3</sup> εἶναι λογικὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ λατινικοὶ ναοὶ τῆς πόλης θὰ προτιμήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸν λατῖνο ἐπίσκοπο γιὰ τὴν τέλεση τῆς θείας λειτουργίας. Ὁ καθεδρικός ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου, κτίσμα τῶν ἀδελφῶν Vitalis, Aurius καὶ Dominicus Bertrani σημειώνεται στὴν καταγραφή ὅτι περιῆλθε μαζί μὲ τὴν περιουσία του καὶ τὶς ἄλλες βενετικές ἐκκλησίες στὴν κυριότητα τοῦ λατῖνου ἐπισκόπου Λεμεσοῦ. Ὁ Vitalis Bertranus, στὴν παράγραφο ἀρ. 4, φέρεται ὡς κάτοχος πατρικῆς περιουσίας ἀπὸ κληρονομιά, γεγονός ποὺ ἀποτελεῖ ἔνδειξη γιὰ παλαιότερη ἐγκατάσταση τῆς οἰκογένειας τῶν Bertrani στὴν Κύπρο.

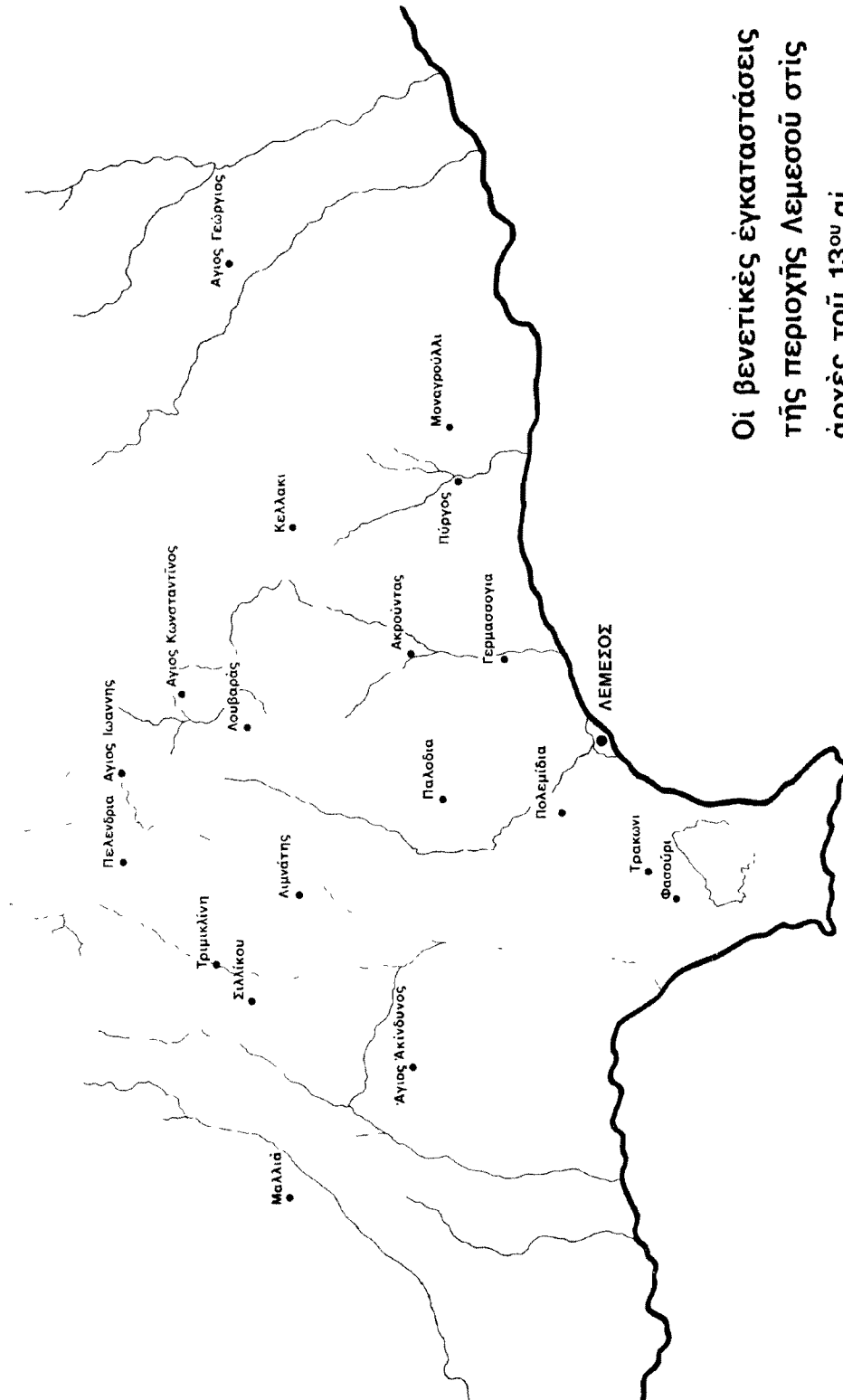
Ἡ περίπτωση τοῦ Vivianus Bonus, ὁ ὁποῖος πιθανότατα ἀπέκτησε καὶ τὴν ὑπόλοιπη περιουσία του πρὶν ἀπὸ τὸ 1210, ὅπως καὶ τῆς οἰκογένειας Bertrani, ἐγκατεστημένης στὴ Λεμεσό πρὶν ἀπὸ τὸ 1211 τουλάχιστον, νομίζουμε ὅτι ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βενετικὴ παροικία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ λειτουργοῦσε ἀπὸ παλαιότερα μὲ τὴ μορφή ἀπλοῦ ἐμπορικοῦ σταθμοῦ, ἦταν ἤδη ὀργανωμένη κατὰ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 13ου αἰ.

ΕΥΤΥΧΙΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

1. I. Χακκετ, *Ἱστορία τῆς ὀρθόδοξου ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, μτφρ. Χ.Ι. Παπαιωάννου, Ἀθήνα - Πειραιᾶς 1923 - 1932, τόμ. Γ', σελ. 115, σημ. 183.

2. Ὁ.π., σελ. 114.

3. Ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 105.



Οι βενετικές εγκαταστάσεις  
της περιοχής Λεμεσού στις  
άρχες του 13<sup>ου</sup> αι.

ΠΟΛΕΙΣ	ΕΙΔΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	ΒΕΝΕΤΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΚΤΗΣΗΣ	ΝΕΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
<b>ΛΕΜΕΣΟΣ</b>				
2	Ἐκκλησία Ἁγίου Μάρκου	<ul style="list-style-type: none"> <li>* Vitalis</li> <li>* Aurius } Bertrani</li> <li>  Dominicus }</li> <li>* Leonardus Fuscarinus</li> </ul>		Ἐπισκοπή Λεμεσού
	4 stationes [2 domos]	Orlandus		Ἐπισκοπή Λεμεσού
	terra [12 domos]	* Georgius Zirinus		Ἐπισκοπή Λεμεσού
	domos in campo ecclesie et archidiaconicum	Johannes Augustus		Ἐπισκοπή Λεμεσού
	gastina	Johannes Augustus		Ἐπισκοπή Λεμεσού
3	Ἐκκλησία Ἁγίου Γεωργίου	* Vivianus Bonus		Ἐπισκοπή Λεμεσού
4	Habitatio Templariorum Nimis	Leonardus Fuscarinus * Marcus Lazarus Angelus Vitalis Bertranus		Templares
	2 zardini	Vitalis Bertranus	patrimonio	Templares
5	1 zardinum	* Manuel Rossus	patrimonio	Templares
6	1 zardinum in magistro ubi est palmerium	Vitalis Bertranus		Hospitales
7	Ἁγιος Νικόλαος	Vivianus Bonus		Graeces

8	In ceptro domorum Ve- netorum civitatis Nimis	1 curia 1 curia 1 possessio	Johannes Balbus Johannes Derimus Dominicus Constantinus	jure maritali	vacuantur
9		domos	Marcus } Vomreri Michael }	jure paterno	Filippus Dare
10		insula [12 domos]	Manuel, fr. Pizoli Michael Linotus		
11		1 curia 1 gastina	Manuel Rossus		Symeon Baffi milix evacuatur
12		1 curia [domos]	Aurius Augustinus		
13		1 domus	Vivianus Bonus		Genueses
14		domos	*Aurius Albinus		Rex fecit fieri fontego
15		1 curia [6 domos]	Octo Marosin		
16		1 curia	Dominicus Damorus Martinus Zancarolus		Pisani

## Ἐπεξηγήσεις πινάκων

Ὁ ἀστερίσκος (\*) δηλώνει τὸν κάτοχο δύο τουλάχιστον ἰδιοκτησιῶν. Σὲ ἀγκύλες [ ] ἔχουν μπεῖ τὰ ἀκίνητα τοῦ ἐμπεριέχοντα στίς προηγούμενες ἰδιοκτησίες π.χ. 4 stationes cum 2 domibus. Σὲ παρενθέσεις ( ) ἀναγράφεται τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα τοῦ ἀκίνητου. Στίς περιπτώσεις τοῦ προτάσσονται τῶν κυρίων ὀνομάτων προσώπων ἀριθμοὶ (1,2), οἱ τελευταῖοι δηλώνουν τὸν πρῶτο καὶ δεύτερο διαδοχικὰ Βενετὸ ἰδιοκτήτη τοῦ ἀκίνητου.



§	ΠΟΣΕΙΣ	ΕΙΔΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	ΒΕΝΕΤΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΚΤΗΣΗΣ	ΝΕΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
17	1 possessio (=3 domos) 1 possessio	1 possessio (=3 domos) 1 possessio	Henricus Venerius Valpetrius		
18	1 possessio	1 possessio	Frigerius Dente		Rex
19	1 possessio	1 possessio	uxor Johannis Floriani		Filius Alberti Smerloni
20	6 stationes	6 stationes	*Dominicus } Stefanus }	jure paterno	dominus Sydonensis
21	1 zardinum 1 curia [1 domus]	1 zardinum 1 curia [1 domus]	Dominicus Alberigus	jure paterno	Asaldus millex
22	1 curia 1 curia	1 curia 1 curia	Michael Pladonus Vitalis Venerius		
23	3 stationes 1 curia	3 stationes 1 curia	Dominicus Genus		
24	1 zardinum 1 domus 1 curia	1 zardinum 1 domus 1 curia	Gizus Zenus Marcasanus		
25	1/2 domorum 1/2 domorum 1/2 zardini	1/2 domorum 1/2 domorum 1/2 zardini	Rugerus Simiteculus	jure maritali	
26	1 zardinum	1 zardinum	Veneti		Vasfulongus
27	1 zardinum	1 zardinum	Aurius Bertranus		Georgius de Seta
28	1 zardinum	1 zardinum	Bertrani	jure maritali	Jofredus millex
29	domos (200b. in anno)	domos (200b. in anno)	Stefanus Zirinus	jure paterno	

30	domos	* Johannes Michael	Jacobus de Hospitale
31	4 stationes	Veneti	
32	1 domus [2 stationes]	Veneti	
33	1 terra	Stefenisus = gener Stefani Zirini	Constantinus Colocatus jure maritali
34	domos	Marcus Lazarus	Templares
35	1 domus [2 stationes] 3 stationes	Vitalis Venerius	Provenzales
36	2 curie [10 stationes]	Vitalis Venerius	filia Vasilongi jure maritali
37	terra [domos]	Aurius Bertranus Johannes Girardus	filia Vasilongi Sanctus Alemanus
38	domos	Georgius Zirinus	filia de Rege
39	terra	* Cavatorta	Rex accepit et fecit furnum
40	1 domus	Pessus Panigus	
41	1 domus	Dominicus Armanus	Hugus de Clara, Pisanus
42	domos	* Dominicus Zirinus	Templares
43	possessiones	* Zitulus	Templares
44	domos	Rugenonus	a condam grifone

§	ΠΟΛΕΙΣ	ΕΙΔΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	ΒΕΝΕΤΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΚΤΗΣΗΣ	ΝΕΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
45		½ domus	* Dominicus Pascalis		dominus Raubarata
46		domos	Petrus } Johannes } Michael		Dominicus Aura
47		1 domus (thesaurarium)	1) Michael et Marcus Natalis 2) Floccarus Gradonicus		Ἐπισκοπή Λεμεσοῦ
48		1 domus	Marinus Silvestrus		Georgius Lobalius, ἐπίσκοπος
49		domos	Dadomus Martinazus		Johannes de Hospitale
50		domos	Matheus presbiterus		evacuentur
51		1 curia [cum omnibus suis habentibus)	* Marcus Marcellus		Rex acceptit
52		domos	soror Georgii Zirini =uxor Steni Marubiani		presbiterus condam grifon
53		domos	alia soror Dominici Zirini		filius Leonardi, piscatoris
54		1 domus	* Michael catallata		Johannes Dabedone
55		1 zardinum domus [curia—5 domos]	Petrus, filius Gervasii da Canale		
56		½ zardinum [1 fossa +1 cimiterio] ½ zardinum [1 fossa +1 cimiterio]	Vitalis Bertranus Nemitus Sigoranus		quondam Lombardus, Pisanus Lombardus. Fisanus

57	balneum (1000 b. in anno)	Veneti	Filippus de greco, miles
58	terra	Veneti	Vicentius
59	1 zardinum (100 b. in anno)	;	;
<i>ΛΕΥΚΩΣΙΑ</i>			
89	ecclesia Ἐκκλησία Ἁγίου Νικολάου	mercatores Venecie	
90	1 domus	* Leonardus Sabatinus	suis bonis Rex
91	1 domus	* Johannes Sabatinus	Raimundus Balesterius
92	palatium [cum curia]	Johannes Sabatinus	Arnoldus Balesterius
93	1 domus	Nicolaus Felus	quondam grifon
94	1 pastrium 2 molendini	Nicolaus Zirinus	Vigilius de Cafara
95	domos	Marcus Matus	Aurius Corner
96	1 domus	Martinus Pillizari	alienatur
99	ecclesia Ἐκκλησία Ἁγίου Νικολάου	Veneti	
100	1 domus possessiones	Johannes Pistelli Andrea Ramigo de Baffo	Andrea Ramigo de Baffo

§	ΧΩΡΙΑ	ΕΙΔΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	ΒΕΝΕΤΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΚΤΗΣΗΣ	ΝΕΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
<i>ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΕΜΕΣΟΥ</i>					
60	Μοναγροβόλι	casale	Vivianus Bonus	pro denaro ab uxore sue	Hospitales
61	Πύργος	casale	Johannes Michael	ex parte patris sui	Fratres Albi
62	Άγιος Γεώργιος	fons ἢ curia	Nemizus Veneticus		Fratres Albi
63	Άφρονάσας	1 pastrium	* Gervasius da Canale		Ἐπισκοπή Λεμεσού
64	Γεφυρασόγεια	zardinos domos campos	Zitolus	de parte uxoris sue	Templares
65	»	zardinos domos campos	* Bartolomeus Signolus	emit suis monetis	Templares
66	»	2 molendini	Petrus Zirinus Marcus Status		Templares
67	»	2 vinee	Vitalis Gradonicus	de propriis suis inventibus	Templares
68	Κελλάκι	2 pastreta	Johannes Michael	ex parte uxoris sue	Hospitales
69	Άγιος Κωνσταντῖνος Ἐκκλησία τοῦ Στρυβροῦ	casale ecclesia:	Aurius Cavarorta Aurius Cavarorta		
70		4 zardinum	Marcus de Marchinino		Johannes Hospitalis

71	1 zardinum	Veneti	Nicolaus scribanus
72	1 zardinum	Veneti	filia Sidonis Ruberto
73	1 pastrium	Almerigus Sabatinus	dom. Balianus de Bulino
74	1 pastrium	Benevenutus Sigoranus	Johannes Dormithia
75	1 pastrium	Bartholomeus Sigolus	Johannes de Cafarat
76	casale	Gervasius da Canale	Johannes de Palothia, miles
77	2 pastria	Aurius } Michael } Venerii	dom. Stacius Leze
78	casale	Aurius Albinus	Johannes Pervétanus
79	ecclesia;	Gervasius da Canale	Benevenutus Treopolus
80	1 pastrium	Michael catallata	Templares
81	casale	Manuel Rossus	Hospitales
82	1 pastrium	Leonardus Fuscarinus	Hospitales
83	1 pastrium	cambialores	Hospitales
84	1 pastrium	Dominicus Zirinus	Hospitales
85	1 pastrium	Dominicus Pascalis	Hospitales
86	; ;	Ruberta Michaelis	dom. Bethranus Daper
87	casale	Dominicus Pascale	Fuszerius Treopolus

§	ΛΟΓΙΑ	ΕΙΔΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	ΒΕΝΕΤΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΚΤΗΣΗΣ	ΝΕΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
101	Σλλάκου	domos vinee -- 1 persol	Marcus Marcellus		villani
103	»	domos vinee + 1 persol	Johannes Michael		Pethramus Garperius
104	Μαλιχά	10 zarete de vinea	Georgius Zirinus		Pethramus Carperius
105	Λιμνά-της	1 pastrium 1 zardinum 1 molendinum vinee	Aurius Bertranus		Balianus, dom. Beriti
105	Πελέοδρα	1 pastrium	Nichetas Michael		Rex
107	Τριμυκλίνη	1 zardinum 1 molendinum	Petrus Sabatinus		Johannes de Antiochia
<i>ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΕΥΚΩΣΙΑΣ</i>					
97	'Αγλαντσία	1 pastrium	Johannes Michael		Rex
98	Μεσοκλήσι	1 pastrium	Leonardus Sabatinus		Rex